

POWRÓT DO OJCZYZNY?

PATRIOTYZM WOBEC
NOWYCH CZASÓW.
KONTYNUACJE
I POSZUKIWANIA

Wydanie niniejszej publikacji było możliwe dzięki dofinansowaniu przez
Gminną Bibliotekę Publiczną w Lesznowoli.

MONOGRAFIE
INSTYTUTU NAUKI
O POLITYCE

POWRÓT DO OJCZYZNY?

PATRIOTYZM WOBEC
NOWYCH CZASÓW.
KONTYNUACJE
I POSZUKIWANIA

Redakcja naukowa
Cezary Smuniewski
Paweł Sporek

Warszawa 2017

Seria wydawnicza: Monografie Instytutu Nauki o Polityce

Recenzenci:

prof. dr hab. Ryszard Szpyra
prof. dr hab. Waldemar Kitler
dr hab. Danuta Łazarska
dr hab. Marek Cichocki

Redakcja językowa:

dr Tadeusz Borucki - język polski
Jolanta Olpińska - język angielski

Korekta:

Anna Opolska
dr Małgorzata Jesiotr

Skład:

Tekanet Tomasz Kasperczyk

© Copyright by Cezary Smuniewski, Warszawa 2017

© Copyright by Paweł Sporek, Warszawa 2017

© Copyright by Instytut Nauki o Polityce, Warszawa 2017

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.), wymaga pisemnej zgody Autora i Wydawcy.

Objętość 22 arkusze wydawnicze

Wydawca:

Wydawnictwo Instytutu Nauki o Polityce
www.inop.edu.pl

ISBN: 978-83-950685-0-8

Druk i oprawa: Fabryka Druku

Spis treści

9 Od redaktorów

Część I Patriotyzm w myśli. Na gruncie teorii

Cezary Smuniewski

15 **Ku identyfikacji współczesnej drogi miłośnika ojczyzny.
Z badań nad tożsamością i patriotyzmem w tworzeniu
bezpieczeństwa narodowego Polski**

Marta Szymańska

47 **Patriotyzm – rozumienie pojęcia na gruncie polskim.
Próba rekonesansu**

Konrad Majka

63 **Nacjonalizm a patriotyzm. Różnice, podobieństwa, zależność**

Marcin Mazurek

87 **Patriotyzm kosmopolityczny**

Lech Szyndler

109 **Antropologiczne aspekty patriotyzmu (formuła tomizmu
konsekwentnego w ujęciu prof. Mieczysława Gogacza)**

Część II Patriotyzm w słowie. Głosem literatury

Paweł Sporek

135 ***Rzadko na moich wargach...* Jana Kasprowicza jako głos
sprzeciwu wobec profanacji idei patriotycznej i afirmacja
umiłowania rodzimego kraju**

Karolina Zakrzewska
151 **Stanisława Wyspiańskiego metafizyka narodu**

Małgorzata Gajak-Toczek
171 **Bonifacy Miązek w poszukiwaniu ojczyznanego domu.**
Liryczne zapiski współczesnego wygnania

Część III Patriotyzm w edukacji. W stronę wychowania

Iwona Morawska
195 **Blaski i cienie edukacji patriotycznej**

Leszek Jazownik
217 **O wychowaniu patriotycznym we współczesnej szkole**

Dorota Karkut
245 **Patriotyzm – temat ważny i zawsze aktualny na godzinach
języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie**

Maria Sienko
259 **Mała, większa i największa ojczyzna człowieka.**
**Kształtowanie postaw patriotyzmu na lekcjach języka polskiego
(według oferty programowo-podręcznikowej *To lubię!*)**

Zofia Budrewicz
281 **Patriotyzm w polonistycznej edukacji międzykulturowej**

Henryk Gradkowski
303 **Jak czytano, a jak czytać dzisiaj romantyków w szkole?**
**Przyczynek do rozważań o kształtowaniu modelu polskiego
patriotyzmu**

Część IV Patriotyzm w doświadczeniu. Oblicza codzienności

- Janusz Królikowski
- 327 **Funkcja „polityczna” Kościoła w służbie ojczyzny**
- Ilona Urych
- 345 **Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego**
- Jolanta Fiszbak
- 371 **„Choroba” nie tylko Sopliców – o polskim umiłowaniu wolności i patriotyzmie współczesnej młodzieży**
- Katarzyna Grudzińska
- 405 **O patriotyzmie współczesnej młodzieży – deklaracje i postawy uczniów klas wojskowych**
- Alina Kulczyk-Dynowska
- 427 **Dziedzictwo przyrodnicze a patriotyzm – na przykładzie parków narodowych**

Alina Kulczyk-Dynowska

Dziedzictwo przyrodnicze a patriotyzm – przykład parków narodowych

Natural heritage vs. patriotism – the example of national parks

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę interdyscyplinarnego – łączącego nauki przyrodnicze i społeczne – przedstawienia związków i relacji pomiędzy wartościami dziedzictwa przyrodniczego a patriotyzmem. Dążąc do realizacji założonego celu badawczego, wykonano kwerendę biblioteczną (w tym przegląd definicji hasła patriotyzm), dokonano analizy aktów prawnych istotnych dla ochrony przyrody, a także wykorzystano informacje uzyskane w objętych badaniem parkach narodowych (w tym dane zgromadzone za pomocą obserwacji uczestniczącej). W wyniku przeprowadzonych prac ustalono cechy i elementy wspólne dziedzictwa przyrodniczego i patriotyzmu. Wskazano, iż za fragment dziedzictwa przyrodniczego mającego największe związki z patriotyzmem bezsprzecznie należy uznać teren Kampinoskiego Parku Narodowego. Ponadto wskazano na konieczność poszanowania wartości przyrodniczych w ramach miłości do ojczyzny.

Summary

The article presents an attempt of an interdisciplinary approach – combining natural and social sciences – towards the relationships and associations between the values of natural heritage and patriotism. In order to achieve the pursued research objectives the literature query was performed (including the review of patriotism term definitions), the analysis of legal acts relevant to the nature conservation was conducted and also the information obtained in the studied national parks was used (including the data collected based on participant observation). As a result of the performed studies the common characteristics of natural heritage and patriotism were identified. It was indicated that the area of Kampinos National Park should indisputably be considered the fragment of natural heritage presenting the most significant relationships with patriotism. The need for respecting natural values as a form of love for homeland was also emphasized.

Słowa kluczowe: dziedzictwo przyrodnicze, patriotyzm, obszary chronione

Key words: natural heritage, patriotism, protected areas

Wstęp

Postrzeganie patriotyzmu nieustannie ewoluuje. Literatura przedmiotu wskazuje zarówno na zmianę definicji słownikowych¹, jak i nowy wydźwięk hasła „patriotyzm” w tekstach kliszowanych, np. w piosenkach². Oczywiście kwestią jest to, że świadomość narodowa zależy od świadomości historycznej oraz aktualnych uwarunkowań politycznych, społecznych i gospodarczych³. Inaczej rozumie się patriotyzm w czasie wojny, a inaczej w czasie pokoju. Prawdopodobnie ta dotyczy także m.in.: różnych faz cyklu koniunkturalnego (kryzysu, depresji, ożywienia, rozkwitu) czy też przyjętych, mogących mieć ogromne zróżnicowanie

¹ M. Brzozowska, *Kłopotliwa miłość. Patriotyzm w polskich dyskursach publicystycznych*, Lublin 2014, s. 44–49.

² Tamże, dz. cyt., s. 58–66.

³ J. Mrugała, *Między tradycją a współczesnością. Patriotyzm w zglobalizowanym świecie*, w: „Górnośląskie Studia Socjologiczne”, Seria Nowa, t. 4, J. Kijonka, A. Zygmunt, A. Górny (red.), Katowice 2013, s. 77.

(od dążenia do autarkii po porozumienia o wzajemnej współpracy i wymianie strumieni wartości) zasad współdziałania między państwami.

Rozpatrując patriotyzm w kontekście sytuacji Polski, należy zwrócić uwagę, że unijna idea swobody przepływu ludzi, kapitału i towarów w żaden sposób nie wyklucza kojarzenia ojczyzny z określoną przestrzenią. Przeciwny trendowi globalizacji i unifikacji regionalizm promuje łączącą się nierozzerwalnie z wartościami charakterystycznymi dla pierwotnego otoczenia człowieka (tj. w środowisku przyrodniczym) tożsamość lokalną. Istotność przyrody dla kształtowania się świadomości zauważa Ludwik Malinowski, twierdząc, że „rozwój świadomości historycznej jest wyrazem intelektualnego rozwoju ludzi i opanowywania przez człowieka świata natury”⁴.

Z uwagi na powyższe zasadnym wydaje się spojrzenie na dziedzictwo przyrodnicze przez pryzmat miłości do ojczyzny. Celem artykułu jest zatem ukazanie relacji pomiędzy wartościami dziedzictwa przyrodniczego a patriotyzmem. Dążąc do realizacji założonego celu badawczego, wykonano kwerendę biblioteczną, dokonano analizy aktów prawnych regulujących istotne dla zachowania i gospodarowania dziedzictwem przyrodniczym zasady ochrony przyrody, a także wykorzystano informacje uzyskane w objętych badaniem parkach narodowych (w tym dane zgromadzone za pomocą obserwacji uczestniczącej). Niniejszy tekst ma charakter interdyscyplinarny – łączy zagadnienia z zakresu nauk społecznych oraz nauk przyrodniczych.

1. Patriotyzm i ochrona przyrody – próba wskazania cech i elementów wspólnych

Aktywność społeczeństwa koncentruje się w przestrzeni. Elementy otoczenia człowieka, takie jak wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, cechy estetyczno-widokowe obszaru oraz elementy cywilizacyjne wywierają znaczący wpływ na jakość życia i związki z zamieszkiwaną przestrzenią. Ochrona przyrody w rozumieniu ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880 ze zm.) polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody. Pol-

⁴ L. Malinowski, *Barwy patriotyzmu*, Warszawa 1987, s. 56.

skie prawodawstwo przewiduje następujące formy ochrony przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochronę gatunkową roślin, zwierząt i grzybów⁵. Można podzielić je na trzy grupy form ochrony: (1) obszarowej, (2) obiektowej oraz (3) gatunkowej. Wśród szczegółowych celów ochrony przyrody wymienia się kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec niej przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie jej ochrony. Warto podkreślić, że „stosunek człowieka do problemów środowiska kształtuje się pod wpływem:

- obowiązków wartości kulturowych i związanych z nimi norm etycznych;
- nurtów myśli społeczno-filozoficznych, w tym religijnych, znajdujących uznanie w społeczeństwie;
- idei społeczno-politycznych propagowanych przez ugrupowania polityczne;
- wiedzy przyrodniczej, technicznej i humanistycznej”⁶.

Nie można zatem traktować przyrody w oderwaniu od innych wartości czy norm reprezentowanych przez człowieka.

Patriotyzm i ochronę przyrody łączy nie tylko warunek przestrzeni, ale i postrzeganie roli kolejnych generacji. Zawiera on w sobie miłość do wspólnoty duchowej i materialnej wszystkich pokoleń (przeszłych, obecnych i przyszłych) osiadłych na tej samej ziemi⁷. Łącząca się z ochroną przyrody idea zrównoważonego rozwoju także przyjmuje perspektywę obejmującą przeszłość, teraźniejszość i przyszłość, odwołując się do równoważenia ładu ekonomicznego, społecznego, ekologicznego, przestrzennego i instytucjonalnego. W obu przypadkach przestrzeń i jej elementy składowe zasługują na szacunek i rezygnację z partykularnych, często krótkookresowych interesów w imię dobra ogółu i perspektywy długookresowej. Należy podkreślić, że tytuł stworzonego

⁵ *Ustawa o ochronie przyrody*, art. 6, pkt. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 92, poz. 880 z późn. zm.

⁶ B. Poskrobko, T. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, Warszawa 2012, s. 25.

⁷ J. Nikitorowicz, *Tożsamość – twórczy wysiłek ku patriotyzmowi*, w: *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, J. Nikitorowicz (red.), Kraków 2013, s. 39.

w 1987 r. przełomowego dla postrzegania przyrody tzw. Raportu z Brundtland brzmiał: *Nasza Wspólna Przyszłość*⁸.

Sukces w działaniach prowadzących do ochrony dziedzictwa przyrodniczego wymaga działań na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym. Na tych trzech poziomach przejawia się także patriotyzm: świadomość narodowa budowana jest w wyniku postaw reprezentowanych przez zbiorowości lokalne i regionalne. Zarówno świadomość narodowa, jak i przyroda nie stanowią wartości wyznaczonej granicami terytorialnymi jakiegokolwiek państwa. Jak zauważa Krzysztof Wiktorowski, dyskusja nad zagadnieniem tożsamości lokalnej czy regionalnej jest zawsze wiązana z problematyką integracji, globalizacji i metropolizacji⁹, przyroda zaś wymienia strumienie wartości z otoczeniem, nie bacząc na administracyjne, a więc sztuczne i nieistotne dla niej granice.

Argument przemawiający za istnieniem powiązań pomiędzy patriotyzmem i dziedzictwem przyrodniczym stanowią także zapisy ustawowe. W definicjach form ochrony przyrody wskazano zarówno na wartości przyrodnicze, kulturowe, jak i historyczne obszarów chronionych – patrz np. art. 16, art. 40, art. 43 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004 Nr 92 poz. 880 ze zm.).

2. Charakterystyka polskich parków narodowych – wybrane aspekty

Park narodowy (PN) to obszarowa forma ochrony przyrody łącząca trzy zasadnicze funkcje: prowadzenie działań ochronnych, udostępnianie obszaru parku oraz prowadzenie działań związanych z edukacją przyrodniczą. Opisywany obiekt – podobnie jak inne obszarowe formy ochrony przyrody – stanowi istotny element struktury funkcjonalno-przestrzennej regionów. Elementem otoczenia każdego podmiotu funkcjonującego w państwie prawa – w tym również parku narodowego – są regulacje prawne. W omawianym zakresie najistotniejszymi są: ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004 r. nr 92, poz. 880, ze zm.), ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska

⁸ www.un-documents.net/wced-ocf.htm [dostęp: 10.02.2016].

⁹ K. Wiktorowski, *Tożsamość regionalna i lokalna jako element zrównoważonego rozwoju regionu zachodniopomorskiego*, w: *Problemy rozwoju regionalnego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 244, E. Sobczak, A. Raszkowski (red.), Wrocław 2012, s. 481.

(Dz. U. 2001 r. nr 62, poz. 627, ze zm.) oraz ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 1990 nr 16 poz. 95 ze zm.) zobowiązująca – na mocy art. 7 – władze lokalne do utrzymywania ładu przestrzennego na podległym obszarze¹⁰. Wspomnieć także należy znajdujący się w treści najwyższego rangą aktu prawnego, tj. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zapis art. 5 mówiący, iż „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”¹¹.

Parki narodowe są państwowymi osobami prawnymi. Oznacza to, że prowadzą samodzielną gospodarkę finansową oraz posiadają odrębność ekonomiczną, organizacyjną i prawną. Wśród wyróżnionych mocą wspomnianej wyżej ustawy o ochronie przyrody dziesięciu form ochrony przyrody parki narodowe zajmują pierwszą pozycję. Wynika ona z restrykcyjności norm obowiązujących na ich terytorium, wymogów, jakie muszą spełniać tereny objęte opisywaną formą ochrony oraz sposobu powoływania parków narodowych. W Polsce istnieją 23 parki narodowe. Zdecydowana większość z nich położona jest na obrzeżach kraju. Bezpośrednio w pasie nadmorskim funkcjonują Słowiński PN oraz Woliński PN, a siedzibę dyrekcji PN Borów Tucholskich od wybrzeża Bałtyku dzieli nieco ponad 100 km. Przy południowej granicy kraju zlokalizowane są: Karkonoski PN, PN Górze Stołowych, Babiogórski PN, Tatrzański PN, Gorczański PN, Ojcowski PN, Pieniński PN oraz Magurski PN. Tereny Bieszczadzkiego PN, Roztoczańskiego PN oraz Poleckiego PN położone są w niedalekiej odległości od terytorium Ukrainy, natomiast Białowieski PN, Narwiański PN i Biebrzański PN zlokalizowane są nieopodal granicy z Białorusią. Wigierski PN obejmuje tereny w sąsiedztwie granicy z Litwą. PN Ujście Warty oraz Drawieński PN od Republiki Federalnej Niemiec dzieli mniej niż 100 km w linii prostej. Jedynie trzy polskie parki narodowe: Świętokrzyski, Wielkopolski oraz Kampinoski położone są w centralnej części kraju.

Terytoria parków narodowych cechuje przede wszystkim unikatowa wartość przyrodnicza połączona z walorami kulturowymi i historycznymi – są to

¹⁰ Na przestrzeni lat wszystkie wymienione ustawy ulegały wielokrotnym zmianom skutkującym koniecznością ogłoszenia tekstów jednolitych. W przypadku ustawy o samorządzie gminnym należy zaznaczyć, że z dniem 29 grudnia 1998 r. zmianie uległ także tytuł ustawy – pierwotne sformułowanie *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym* zamieniono na *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*.

¹¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).

miejsca atrakcyjne turystycznie. Znajdujące się na ich terenach zabytki kultury i szeroko pojęte instalacje upamiętniające wydarzenia historyczne wskazują, iż siła polskiej przyrody przeplatała się niejednokrotnie z siłą polskiego patriotyzmu. Ważną częścią działań parków narodowych jest edukacja ekologiczna – w praktyce zadanie to jest realizowane poprzez: organizację zarówno imprez masowych, jak i akcji o charakterze edukacyjnym, integrującym jednocześnie lokalne środowiska, wydawanie publikacji promujących wiedzę o środowisku, organizowanie konkursów dla różnych grup wiekowych, prowadzenie zajęć dydaktycznych dla grup zorganizowanych, przygotowywanie wystaw w ośrodkach edukacji ekologicznej czy prowadzenie szkoleń dla nauczycieli. Parki współpracują z władzami samorządowymi, działając na rzecz okolicznych mieszkańców i ich „małych ojczyzn”. Równie istotne są kontakty ze szkołami oraz przedszkolami – niekoniecznie lokalnymi – w zakresie prelekcji czy zajęć warsztatowych.

Nie należy też pomijać roli parków narodowych w aspekcie bezpieczeństwa kraju. Tereny transgranicznych parków narodowych obejmują przecież szlaki turystyczne umożliwiające przekroczenie granicy państwa – trudno ten fakt bagatelizować w obliczu występujących aktualnie migracji. Osobną kwestią jest rola parków narodowych w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego, które należy rozpatrywać nie tyle w wymiarze kraju, ile w skali regionu. Przykładowo torfowiska Karkonoskiego PN łagodzą skutki niekorzystnych bilansów opadów – pełniąc funkcję naturalnych zbiorników retencyjnych, ograniczają ryzyko zarówno powodzi, jak i suszy, co jest szczególnie istotne dla turystycznych gmin Karpacz oraz Szklarska Poręba. Podobną funkcję spełnia wiele innych obszarów – m.in. Bagna Biebrzańskie. Z uwagi na bezpośredni wpływ na metropolię interesującym przykładem jest także Kampinoski PN, który prócz wspomaganie sytuacji hydrologicznej „dostarcza” czystego powietrza, co dla zurbanizowanego terenu stolicy stanowi wartość nie do przecenienia.

3. Dziedzictwo przyrodnicze – historia – religia – patriotyzm

Za fragment dziedzictwa przyrodniczego mającego największe związki z patriotyzmem bezsprzecznie należy uznać teren Kampinoskiego Parku Narodowego. Puszcza Kampinoska i Warszawa stanowią wyjątkowe sąsiedztwo

– przestrzeń objęta ochroną obszarową najwyższej rangi stanowi niemal granicę miasta od strony północno-zachodniej. Wielkość wymienionych obiektów wskazuje, że pod względem terytorium są one porównywalne. Powierzchnia miasta stołecznego Warszawy wynosi 51 724 ha. Kampinoski Park Narodowy (KPN) obejmuje 38 544 ha i jest otoczony otuliną o powierzchni niemal równej terenowi parku. W celu uściślenia należy dodać, iż 68 ha parku stanowi zamiejscowy Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach¹². Z uwagi na bliskość Warszawy Kampinoski PN był wielokrotnie miejscem wydarzeń historycznych. W zasadzie wszystkie działania wojenne, których celem była stolica Polski, wywarły – zarówno poprzez działania najeźdźcy, jak i obrońców ojczyzny – piętno na opisywanym terenie. Dowody polskiego patriotyzmu związane z terenem KPN można podzielić na materialne i niematerialne. Wśród namacalnych i istniejących do dziś wyróżnia się chociażby: dworek w Kampinosie będący siedzibą sztabu Zygmunta Padlewskiego w trakcie powstania styczniowego, liczne mogiły powstańców, pomnik w miejscowości Górki upamiętniający zabitych w trakcie działań wojennych mieszkańców puszczy czy cmentarz-mauzoleum ofiar nazistów w Palmirach. Niematerialne, lecz równie ważne to m.in.: historia działającej w trakcie II wojny światowej grupy AK Kampinos oraz funkcjonujące w tym samym czasie pojęcie „Niepodległej Rzeczypospolitej Kampinoskiej”, symbolicznie oddające to, co wówczas się w puszczy wydarzyło¹³.

Warto zauważyć, że także teren Ojcowskiego PN posiada powstańczą historię – z uwagi na bliskość Krakowa i niedostępne położenie Ojców był istotnym punktem dla powstańców styczniowych¹⁴.

Miłość do ojczyzny ma także oblicze religijne. Na terenach wielu parków narodowych i ich otulin zlokalizowane są kapliczki, krzyże przydrożne, świątynie i inne miejsca kultu religijnego (różnych wyznań). Do najbardziej znanych zaliczyć można¹⁵:

¹² <http://www.kampinoski-pn.gov.pl/index.php> [dostęp: 15.02.2016].

¹³ <https://www.kampinoski-pn.gov.pl/historia-i-kultura/41-pamiatki-historii-i-kultury> [dostęp: 15.02.2016].

¹⁴ http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/main/powstanie_styczniowe.html [dostęp: 15.02.2016].

¹⁵ W odniesieniu do każdego z parków lokalizacja wymienionych obiektów znajduje się na terenie parku narodowego lub jego otuliny.

- w Tatrzańskim PN: zamontowany w 1901 r. metalowy krzyż na szczycie Giewontu, Pustelnię Brata Alberta, kaplicę na Wiktorówkach, figurkę w ścianie Zauratowej Turni i w Bramie Kraszeńskiego oraz kaplicę w Jaszczurówce,
- w Karkonoskim PN: kapliczkę św. Wawrzyńca na Śnieżce oraz Świątynię Wang,
- w Wigierskim PN: klasztor Kamedułów oraz krzyż Gustawa Zemły nad Zatoką Krzyżańską,
- w Magurskim PN: cerkiew w Krempnej,
- w Świętokrzyskim PN: kapliczkę św. Franciszka przy źródleku na szlaku na Łysicę,
- w Bieszczadzkim PN: kaplicę grobową w Siankach oraz cerkiew w Smolniku,
- w Roztoczańskim PN: Kościółek na Wodzie w Zwierzyńcu,
- w Wielkopolskim PN: drewniany kościółek w Łodzi oraz kościół w Puszczykowie.

Szereg – choć mniej znanych – przykładów architektury sakralnej istnieje także na terenie Drawieńskiego PN i jego otuliny¹⁶. Naturalnie nie wszystkie ww. miejsca kultu religijnego powstały w wyniku starania polskiej ludności. Wydaje się jednak, że nie ma to większego znaczenia dla postrzegania ich dzisiejszej roli – zostały po prostu w całości zaakceptowane w warunkach powojennej zmiany granic państwowych. Warto podkreślić, że istnieją przykłady współczesnych powiązań na linii dziedzictwo przyrodnicze – patriotyzm – religia. Najbardziej znane są te wyznaczone przez Karola Wojtyłę. Trudno pominąć np.: istniejące w Gorczańskim PN miejsca takie, jak: Szałasowy Ołtarz na Hali Turbacz, schron „Papieżówka” w dolinie Kamienicy; szlak papieski prowadzący na górę Chojnik w Karkonoskim PN czy wspomniane już miejsca w Tatrzańskim PN. Już jako papież Jan Paweł II stwierdził: „patriotyzm oznacza umiłowanie tego co ojczyście: umiłowanie historii, tradycji, języka czy samego krajobrazu ojczystego”¹⁷. Tym samym nie pozostawił wątpliwości co do istnienia związku pomiędzy dziedzictwem przyrodniczym a patriotyzmem.

Wiele parków narodowych dotkniętych zostało skutkami powojennych przesiedleń ludności. O tym, jak ważna jest przyroda dla wytworzenia więzi z prze-

¹⁶ Patrz: A. Cykalewicz-Tymbarska, M. Cykalewicz, T. Cykalewicz, W. Witek, *Przewodnik po lokalnej tradycji architektonicznej Puszczy Drawskiej*, Drawno 2013, s. 144-156.

¹⁷ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2009, s. 29.

strzenię i jak wielki ma wpływ na akceptację nowego miejsca pobytu, wskazują chociażby badania przeprowadzone na terenie Mazur. Wynika z nich, że podobieństwo przyrody Wileńszczyzny i przyrody Mazur okazało się pomocne dla przesiedlonej z Kresów ludności; przesiedleńcy mogli traktować nowe miejsca pobytu jako rekompensatę za ojczyznę utraconą¹⁸. Wigierski Park Narodowy do dziś podejmuje różnorodne działania chroniące walory kulturowe. Przykładem są: wsparcie tradycyjnych form w architekturze, prowadzenie warsztatów nauki tradycyjnych rzemiosł i wytwórstwa (rzeźbiarskie, garncarskie czy tkackie, konserwacja i restytucja kapliczek nadrzewnych) skutkujące podtrzymaniem wartości regionalnych i umocnieniem regionalnej tożsamości¹⁹.

Zagadnienie przesiedleń ludności sprawia, że nie sposób pominąć aspektu przekształcania się przestrzeni w miejsca. Ważkość wspomnianego aspektu wynika z faktu, iż mianem podmiotu nomadycznego – przemieszczającego się z różnych przyczyn, poczynając od przymusowych wspomnianych wyżej przesiedleń, na własnej, nieprzymuszonej woli skończywszy – można określić coraz większą część populacji. Przemieszczanie się ludzi skutkuje – jak zwraca uwagę Zofia Budrewicz – spotkaniem się osób z różnych, obcych sobie przestrzeni, a następnie już w nowej (w sensie geograficznym) rzeczywistości negocjowaniem przez nich pełnionych funkcji społecznych, tożsamości itd. Wiedząc, że tożsamość składa się w przeważającej mierze z pamięci – a ta obejmuje przecież to, co zostało poznane i zapamiętane – indywidualne skutki aktywności, określane przez fenomenologów przestrzeni mianem *krajobrazów pamięci*, nabierają ogromnego znaczenia. Obojętna emocjonalnie, wyznaczona jedynie geograficznie przestrzeń przekształca się w miejsce – a więc nabiera dla mieszkańca wartości duchowej – dopiero dzięki aktywnemu, kulturowemu uczestnictwu człowieka²⁰. Tym samym również zgodność przyrodniczych cech przestrzeni nowo zasiedlonej z tą, która została wprawdzie opuszczona, lecz zachowała się w krajobrazie pamięci poszczególnych osób, ułatwia podjęcie aktywności prowadzącej do „oswojenia” aktualnie zajmowanej przestrzeni (przekształcenia jej w miejsce).

¹⁸ W. Łukowski, *Spółeczność mikroregionu Gołdap w świetle badania sondażowego*, w: *Spółeczność na granicy*, W. Łukowski, H. Bojar, B. Jałowiecki (red.), Warszawa 2009, s. 65.

¹⁹ <http://www.wigry.org.pl/glowne/osadnictwo.htm> [data dostępu 2016-02-18]

²⁰ Z. Budrewicz, *Miejsce i pamięć w polonistycznej edukacji regionalnej*, w: *Krajobrazy pamięci, pamięć krajobrazu*, Z. Budrewicz, M. Sienko (red.), Kraków 2013, s. 236–238.

Zakończenie

Dziedzictwo przyrodnicze wymaga ochrony, odpowiedniej postawy i miłości do tego, co otacza człowieka. Ochrona przyrody uczy odpowiedzialności – nie tylko za własne czyny i własne życie, ale i za przyszłe pokolenia. Justyna Mrugała, wykonując przegląd definicji pojęcia „ojczyzna” zawartych w literaturze przedmiotu, wskazała m.in. stanowisko Jerzego Sadowskiego ujmującego „ojczyznę” jako ziemię (przyroda, klimat, krajobraz), naród (w którego skład wchodzi kultura materialna i duchowa) i dzieje (zarówno ziemi, jak i narodu)²¹. Jeśli zauważy się, że „patriotyzm kiedyś wymagał ofiary życia, krwi, teraz winien być związany z działaniem dla ojczyzny i jej obywateli, prawdą i wspólnotą”²², to trudno wyobrazić sobie go bez szacunku dla dziedzictwa przyrodniczego, walorów krajobrazowych czy ładu przestrzennego.

Jako cel artykułu przyjęto ukazanie relacji pomiędzy wartościami dziedzictwa przyrodniczego a patriotyzmem. Wskazane w tekście przykłady – zarówno pochodzące z literatury przedmiotu, prawodawstwa, jak i badań empirycznych – wydają się dowodzić istnienia ścisłych powiązań pomiędzy badanymi wartościami. Ojczyzna to przestrzeń, a w niej właśnie mieści się dziedzictwo przyrodnicze i człowiek będący jego użytkownikiem. Użytkownikiem na tyle świadomym i rozważnie gospodarującym, na ile pozwala mu wiedza, reprezentowana postawa i obowiązujące prawo.

Zdaniem autorki niniejszy tekst stanowi jedynie przyczynek do dalszych rozważań. Identyfikacja wszystkich elementów łączących dziedzictwo przyrodnicze i miłość do ojczyzny może stać się zadaniem badawczym, którego realizacja skutkować będzie dalszymi publikacjami.

Bibliografia

- Brzozowska M., *Kłopotliwa miłość. Patriotyzm w polskich dyskursach publicystycznych*, Lublin 2014.
- Budrewicz Z., *Miejsce i pamięć w polonistycznej edukacji regionalnej*, w: *Krajobrazy pamięci, pamięć krajobrazu*, Z. Budrewicz, M. Sienko (red.), Kraków 2013, s. 233–248.
- Cykalewicz-Tymbarska A., Cykalewicz M., Cykalewicz T., Witek W., *Przewodnik po lokalnej tradycji architektonicznej Puszczy Drawskiej*, Drawno 2013.

²¹ J. Mrugała, *Między...*, dz. cyt., s. 79

²² M. Brzozowska, *Kłopotliwa...*, dz. cyt., s. 66.

- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2009.
- Łukowski W., *Społeczność mikroregionu Gołdap w świetle badania sondażowego*, w: *Społeczność na granicy*, W. Łukowski, H. Bojar, B. Jałowicki (red.), Warszawa 2009, s.53–84.
- Malinowski L., *Barwy patriotyzmu*, Warszawa 1987.
- Mrugąła J., *Między tradycją a współczesnością. Patriotyzm w zglobalizowanym świecie*, w: „Górnośląskie Studia Socjologiczne”, Seria Nowa, t. 4, J. Kijonka, A. Zygmunt, A. Górny (red.), Katowice 2013, s. 75–93.
- Nikitorowicz J., *Tożsamość – twórczy wysiłek ku patriotyzmowi*, w: J. Nikitorowicz (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, Kraków 2013, s. 29–42.
- Poskrobko B., Poskrobko T., *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, Warszawa 2012.
- Wiktorowski K., *Tożsamość regionalna i lokalna jako element zrównoważonego rozwoju regionu zachodniopomorskiego*, w: „Problemy rozwoju regionalnego. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 244, E. Sobczak, A. Raszkowski (red.) Wrocław 2012, s. 480–490.

Akty prawne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Dziennik Ustaw” 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, „Dziennik Ustaw” 2004, nr 92, poz. 880 ze zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska*, „Dziennik Ustaw” 2001, nr 62, poz. 627 ze zm.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*, „Dziennik Ustaw” 1990, nr 16, poz. 95 ze zm.

Strony internetowe:

- www.kampinoski-pn.gov.pl/historia-i-kultura/41-pamiatki-historii-i-kultury [dostęp: 15. 02. 2016].
- www.kampinoski-pn.gov.pl/index.php [dostęp: 15. 02. 2016].
- www.ojcowskiparknarodowy.pl/main/powstanie_styczniove.html [dostęp: 15. 02. 2016].
- www.un-documents.net/wced-ocf.htm [dostęp: 10. 02. 2016].
- www.wigry.org.pl/glowne/osadnictwo.htm [dostęp: 18. 02. 2016].